

ЗАЙМЕННИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК НАВЧАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ У ЧУЖОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ

Олена Козак

Львівський національний університет імені Івана Франка

Зосереджено увагу на специфічних лексико-стилістичних і граматичних особливостях займенника, які вирізняють його з-поміж інших частин мови та становлять труднощі для іноземних студентів під час вивчення української мови.

Ключові слова: займенник, стилістичні особливості, практична граматики.

Важливим складником у процесі навчання чужої мови є вивчення граматичних одиниць, а саме лексико-граматичних класів слів та їхнього функціонування у мовленні. Під час вивчення іноземцем української граматики звертаємо особливу увагу на кожну частину мови, притаманні їй специфічні властивості. Однією з таких частин мови є займенник, вивчення якого, розуміння його семантики та стилістичних відтінків, вміння вживати у мовленні викликає труднощі в іноземного студента.

Займенник становить невеликий за кількістю, здавна сформований, замкнений клас слів, який є часто вживаний, лежить в основі мови та збагачує мовлення [3: 16]. Специфіка цього лексико-граматичного класу слів полягає в тому, що об'єднані в його складі лексичні одиниці виконують спільну вказівну функцію. Вони не називають тих чи інших осіб, предметів, ознак, кількості, а лише вказують на них, тобто вони є словами-замінниками і виконують функцію заміщувально-вказівну (дейктичну).

Отже, визначальною семантичною ознакою займенників є їхнє узагальнено-вказівне значення. Вони співвідносяться з багатьма словами з подібною семантикою, узагальнюють її, але не називають і не розкривають значення [2: 20]. З яким саме словом співвідносний займенник пізнаємо лише в контексті. Контекстну зумовленість реалізації семантики займенників пояснюють високим ступенем узагальненості та абстрактності їхніх значень, які конкретизуються в контексті, набувають різного змісту і різних конотацій [1: 17]. Наприклад, займенник *він* співвідноситься з назвами осіб чоловічої статі або предметами, названими іменниками чоловічого роду. Наприклад, в уривку з поезії: „Спасибі скрипалю. *Він* добре вам зіграв колись мою присутність” (Л. Костенко) займенник *він* співвідносний з іменником *скрипаль*.

Займенники, взаємодіючи з іншими частинами мови, мають багаті семантико-стилістичні можливості, є активною категорією щодо свого стилістичного функціонування. Іноземний слухач має розуміти не тільки основне значення мовних одиниць, а й їхні важливі семантичні і стилістичні відтінки, щоб ефективно використовувати їх у мовленні. Основним чинником, який стає поштовхом до стилістичного осмислення займенників, є їхня властивість метафоризуватись. Цей особливий клас слів здатен створювати цілий вузол цікавих стилістичних засобів, метафоризуючись чи варіюючи різними відтінками художнього значення [4: 244]. Наведемо деякі найважливіші

значення займенника *я*. У поетичних творах – це так зване *ліричне я*, вживається не тільки як авторське, а може уособлювати ліричних героїв чи співвідноситися з певним предметом.

У наукових працях використовують *авторське ми*, яке вказує на одну особу, але позначає не лише самого автора, а й усіх науковців, які вивчали такі самі проблеми, що й автор, напр.: У процесі дослідження *ми* дійшли таких висновків.

Деякі займенники виражають зневажливе ставлення до особи, напр.: „*Воно* зветься Павлом Дудником”; „І де ти, Чіпко, ходиш?.. Ні корова, ні коні не наповані, а *він* блукає...” (Панас Мирний); „*Що* вберегли ми, *що* надбали, щоб дітям в спадок передать?” (Л. Костенко).

Займенники можуть вказувати не тільки на окремі особи, предмети, ознаки, а й уживатися з узагальнено-особовим значенням, напр.: „Хіба вгадаєш на сході сонця, що з *тобою* буде під смеркання?” (М. Матіос); бути засобом узагальнення змісту, напр.: „І тільки люди зморщили чоло: – Не може бути, щоб *таке* було”; „Застрягло серце, мов осколок в грудях. Нічого, *все це* вилікує смерть” (Л. Костенко); своїм значенням бути близьким до об’єднаного, узагальненого слова, напр.: „Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. І може, *це* і є моя найвища сутність” (Л. Костенко); „Ну, вже ж і було того дня! *Всякого* було: і сліз, і докорів...” (Леся Українка).

Часто займенники є функціонально близькими до часток, мають емоційно-експресивний відтінок, напр.: „Оце ж *вам* такі тепер учениці пішли, екзамени заходять, а їй хоч би що...” (О. Гончар); „Господарі вертають з роботи... І думають: „Оце ж *воно* й вечеря””; „Як дитиною, бувало, Упаду *собі* на лихо, То хоч в серце біль доходив, Я *собі* вставала тихо”; „Я *щось* не розберу, що ти говориш” (Леся Українка); „А чого *це* ви поставали та руки позгортали?”; „Хто *його* знає, як воно може бути” (М. Матіос).

Також ужиті без іменника займенники субстантивуються і набувають предметного значення. Субстантивований займенник *мій* (*наш*) має узагальнене значення осіб, близьких мовцеві за родинною, територіальною, національною чи професійною ознакою, напр.: „Чи живі ще там *мої*?” (М. Матіос). Займенники *мій*, *твій* можуть уживатися у значенні „чоловік” або „наречений”, а лексеми *моя*, *твоя* – у значенні „жінка” або „наречена”. Іноді субстантивований займенник *інший* уживають при розподільному протиставленні, другим компонентом якого виступає вказівний займенник або числівник *один*, напр.: „По лісах лишилися найзапекліші: *одних* заслали в тюрми чи в Сибіри, *інших* із примуси чи зі слабкості продали вчорашні свої” (М. Матіос); „*Одні* з нас знають про нього більше, *інші* мають принагідне уявлення, і тільки дехто може похвалитися, що твори Сквороди прочитав ґрунтовно з початку до кінця” (В. Шевчук).

Іноколи займенники виражають темпоральні та просторові відношення, напр.: „Після *того* вечора, коли Віктор з’явився на тривогу, він сторонився нас...” (В. Бобринський); „Як же тут любо! Дніпро під *самим* порогом” (Л. Костенко); „Вони дочекалися до *самого* кінця вечора”; „*Всю* ніч розлючена, заплакана й стривожена Оксана висиділа в темному вікні” (М. Матіос); „*Щось* довгенько вирізуєш, небоже, сопілки!” (Леся Українка).

Оскільки займенники співвідносяться з різними частинами мови і за своїми морфологічними ознаками не однорідні, вивчення їхніх граматичних особливостей становить труднощі для іноземців. Передусім необхідно зазначити особливості відмінювання і написання займенників. Цей клас слів має досить розгалужену систему від-

мінювання. Для відмінкових форм особових займенників характерний суплетивізм, тобто в непрямих відмінках ці лексеми мають іншу основу, ніж у називному, пор.: *я – мене; він – його*. У непрямих відмінках після прийменників у словах *він (вона, воно, вони)* з'являється приставний *н*, пор.: *вона – з нею, вони – при них, він – до нього*. Питально-відносні займенники також мають суплетивні відмінкові форми. Зворотний займенник не має форми називного відмінка. Вказівні займенники у родовому й орудному відмінках однини жіночого роду та в місцевому відмінку однини чоловічого та середнього роду мають паралельні форми, напр.: *та – тієї // тої, тією // тою, той – на тому // на тім*. Лексема *чий* у давальному та місцевому відмінках однини чоловічого і середнього роду має паралельні відмінкові форми *чийому // чиему, на чийому // на чиему // на чійм*. Неозначені займенники *якийсь, чийсь* у родовому та місцевому відмінках множини перед часткою *-сь* мають вставний звук [o]: *якихось, на якихось, чііхось, на чііхось*; в орудному відмінку займенники *хтось, щось* мають паралельні форми: *кимсь // кимось, чимсь // чимось, чіймсь // чіймось*.

Займенникам притаманні особливі словотворчі афікси. Наприклад, неозначені займенники утворено за допомогою препозитивних формантів *де-, аби-, будь-, хтозна-, казна-* та постпозитивних *-сь, -небудь, -будь*. Саме ці афікси мотивують варіативність семантики цих лексем. Заперечні займенники також утворені від питальних за допомогою частки *ні*. Іноземець за цими афіксами може визначити, до якого розряду належить певний займенник.

Синтаксична функція займенника в реченні є залежною від функції того слова, з яким він співвідноситься, однак для нього характерні і специфічні синтаксичні зв'язки, що полягають у його ролі як засобу поєднання речень у тексті.

Отже, семантичні, стилістичні, граматичні та синтаксичні особливості займенників української мови, їхнє функціонування у мовленні, властивість бути носіями як загального, абстрактного, так і конкретного значення є ознакою багатства української мови. Складність вивчення іноземними студентами усіх семантико-стилістичних та граматичних аспектів займенників мусить компенсуватися послідовністю їхнього вивчення, концентричним розташуванням навчального матеріалу, читанням художніх, публіцистичних, офіційно-ділових текстів у процесі навчання мови, творчим і вдумливим використанням багатого і яскравого мовного матеріалу. Це означає, що під час вивчення української мови як іноземної потрібно враховувати багатоаспектне і комплексне введення займенників у навчальний процес.

1. Дудко І.В. Особливості вивчення займенника як частини мови // Укр. мова і літ. в школі. – 2006. – № 4.
2. Жовтобрюх М.А. Займенник у системі частин мови // Мовознавство. – 1994. – № 6.
3. Самійленко С.П. З історичних коментарів до української мови. Займенник // Укр. мова в школі. – 1955. – № 6.
4. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За ред. І.К. Білодіда. – К., 1973.

TEACHING UKRAINIAN PRONOUNS TO A FOREIGN AUDIENCE

Olena Kozak

Ivan Franko National University of L'viv

This article deals with particular lexical, stylistic, and grammatical distinctives of the pronoun that distinguish it from other language blocks, identifying difficulties for foreign students while studying Ukrainian.

Key words: pronoun, stylistic particulars, practical grammar.